

THEOLOGIA BIBLICA

Koppándi Botond*

Kolozsvár

A történeti Jézus-kutatás újabb kori eredményei

New Developments in the Quest for the Historical Jesus. Abstract

This article aims to explore some interesting developments in the quest for the Historical Jesus during the late 20th century. After presenting the different theological viewpoints about who Jesus was, this study summarises the results and challenges of the liberal theological scholarship about Jesus' personality. It draws attention to some significant portrayals of Jesus according to Marcus J. Borg, Dominic Crossan and Géza Vermes, and invites to accept the differences.

Keywords: Historical Jesus, liberal scholarship, Marcus J. Borg, Dominic Crossan, Géza Vermes.

Bevezetés

Teológiai hallgató koromban egy amerikai unitárius hölgy látogatott meg. Utazását hosszas szervezés és egyeztetés előzte meg, s amikor végre találkozhattunk, két könyvet adott át nekem. Az egyik Marcus J. Borg *Meeting Jesus Again for the First Time*,¹ a másik pedig a Robert W. Funk – Roy Hoover szerzők *The Five Gospels*² című könyve volt. Furcsának tűnt, hogy az amerikai liberális világból jövő és az erdélyi keresztyén unitarizmussal már csak névrokonságot mutató vallási hátterű hölgy éppen Jézussal kapcsolatos könyveket hozott nekem ajándékba, de gyors és mohó áttanulmányozásuk óta megértettem, hogy választása miért esett ezekre a könyvekre. De miután beszéltem vele, kiderült, hogy ebben a két könyvben találta meg saját hitfelfogásának igazolását, és azt mondta, hogy számára szinte reveláció volt annak felfedezése, hogy „a legújabb kutatások” végre bebizonyítják: Jézus nem az, akinek a keresztyén világ kétezer év óta hiszi, és – meglátom majd! – e két könyv „újraírja a történelmet”.

* Koppándi Botond (Kolozsvár, 1974) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben végzett teológiai tanulmányait (1992–1997). 1996-ban a Meadville–Lombard Theological Institute, Chicago, IL ösztöndíjasa volt. 1997–2009 között a Torockószentgyörgyi Unitárius Egyházközségben végzett lelképásztori szolgálatot, majd 2000–2001-ben a Starr King School for the Ministry „Balázs Ferenc” ösztöndíjasaként képezte tovább magát Berkeleyben. 2007-től egyetemi tanársegéd a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karának Gyakorlati Tanszékén. 2010-től a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorandusza. 2011-ben Oxfordban és Manchesterben volt kutatóösztöndíjas. Kutatási területe: homiletika.

¹ Borg, Marcus J.: *Meeting Jesus Again for the First Time. The Historical Jesus and the Heart of Contemporary Faith*. Harper, San Francisco 1993.

² Funk, Robert W. – Hoover, Roy – *Jesus Seminar: The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. Macmillan, New York 1993.

A beszélgetés nem hagyott nyugodni, és vártam az alkalmat, hogy valamilyen új kontextusban olvashassam újra ezeket, és jobban megismerhessem a történeti Jézus-kutatással kapcsolatos szakirodalmat. Aztán a doktori program munkatervének kidolgozásakor úgy gondoltam, most nyílik lehetőségem arra, hogy tisztább képet alkossak a sokak által vitatott, mások által magasztalt véleményekről. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy ez milyen „kényes kérdés” a Jézusról másként gondolkodó debreceni teológián. De eddigi tapasztalataim megnyugtattak, hogy tudniillik a debreceni akadémiai közösség, amely egy unitárius doktorandusz hallgató irányában nyitottságot és elfogadást tanúsított, „megtűri” azokat a hagyományos, keresztyén szempontból „eretneknek” tűnő gondolatokat is, amelyeket a történeti Jézus-kutatók egy csoportja vall magának.

Dolgozatom a történeti Jézus-kutatás „legújabb” eredményeit ismerteti röviden, illetve olyan Jézus-portrékat próbálok számba venni, amelyek sokszor kedvezőnek, máskor „meredeknek” hangzanak még a szabadelvűnek mondott „unitárius fül” számára is. Célom pedig az, hogy inkább a magam számára igyekszem egy kis világosságot gyűjtani e vitatott és ellentmondásos Jézus-kutatás területén.

1. Kutatástörténet

A történeti Jézussal foglalkozó kutatástörténetnek itt csak rövid bemutatására vállalkozhatom.³ „A történeti Jézus-kutatásnak megvan a saját dinamikája” – mondja kiváló könyvének már a bevezetésében Gerd Theissen,⁴ és a továbbiakban ezt a dinamikát próbálok megérteni. Ezek szerint a történeti Jézus-kutatásnak öt fázisát különböztethetjük meg.

a) H. S. Reimarus és D. F. Strauss

Az első korszak H. S. Reimarus és D. F. Strauss nevéhez kapcsolódik. Tudjuk, hogy Reimarus gondolatait Lessing ismertette, aki hét részletet közölt Reimarus írásaiból a forrás megjelölése nélkül. Reimarusszal kezdődött el az a kutatás, amely pusztán történeti perspektívából vizsgálta a Jézus életét. Gondolatainak lényegét pedig így összegezzük: ő különbséget tesz Jézus prédikálása és az apostolok Krisztusba vetett hite között. Azt vallotta, hogy a történeti Jézus prédikálása csak a zsidó vallás kontextusából érthető meg, és ennek központja a mennyek országának immanenciája és a megtérésre való felhívás. Reimarus rámutat a Jézus politikai és messianisztikus üzenete és az apostolok Krisztusról szóló tanítása közötti ellentmondásra. Szerinte a tanítványok ellop-

³ Alapos és részletes bemutatását ld. Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár 2009.

⁴ Theissen, Gerd – Merz, Annette: *Der historische Jesus. Ein Lehrbuch*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1996. Angol fordítása: Theissen, Gerd – Merz, Annette: *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*. Trans. J. Bowden. Fortress Press, Minneapolis 1998.

ták Jézus testét, és ötven nap múlva, amikor már felismerhetetlenné vált, akkor nyilatkoztatták ki feltámadását. Ez lett a híressé vált „csaláselmélet”.

H. S. Reimarus elméletét D. F. Strauss javította ki, és mitologikus értelmezést javasolt, ugyanis az volt a meglátása, hogy a mítosz fogalmát alkalmazni lehet az evangéliumokra is úgy, ahogyan az már az Ószövetségben is látható. Strauss szerint a mítosz olyan „regény, amely minden cél nélkül költői”, és akkor jelentkezik, amikor az evangéliumokban a természeti törvényekkel ellenkező jelenségek leírásával találkozunk.⁵ Czire Szabolcs a következő kommentárt fűzi ehhez:

„Strauss egyfelől az evangéliumok történeti forráshasználatának módszertani nehézségére hívta fel a figyelmet, másfelől azok keletkezésére kínált provokatív magyarázatot: az evangéliumokat egy eszme meggyőző szándékú megjelenítése érdekében.”

Czire Szabolcs úgy látja, hogy ez az eszme maga a messiási gondolat, majd ezt írja:

„Az evangéliumok eredete tehát nem csalással magyarázható, [...] hanem a mítikus képzelet öntudatlan kivetülésével.”⁶

b) *A liberális kutatás optimizmusa*

A második korszakot Gerd Theissen a „liberális kutatás optimizmusa”-nak nevezte. A korszak jelentős képviselője H. J. Holtzmann, aki abban reménykedett munkatársaival együtt, hogy amennyiben történetkritikai módszerrel próbálják rekonstruálni Jézus tiszteletet parancsoló személyét és történetét, akkor ezáltal megújíthatják a keresztyén hitet, és „maguk mögött hagyhatják a Krisztus-dogmát”. Tehát történetkritikai módszerrel vizsgálták a Jézusról szóló első forrásokat, s ekkor történt, hogy F. C. Baur bebizonyította a szinoptikusok elsőségét János evangéliumával szemben, H. J. Holtzmann pedig megalkotta a „két forrás” elméletét.⁷

c) *A történeti Jézus-kutatás összeomlása*

A harmadik fázist szintén csak Gerd Theissen nevezte „a történeti Jézus-kutatás összeomlása”-nak. Azt mondta, hogy a századfordulón három fontos kutató három fontos munkája határozta meg ezt a korszakot: Albert Schweitzer könyve, a *Von Reimarus zu Wrede (The Quest of the Historical Jesus)*⁸ azt mutatta ki, hogy Jézus életének képei tulajdonképpen projekciók.

⁵ Theissen, Gerd – Merz, Annette: *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*, 1–2.

⁶ Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*, 45.

⁷ Theissen, Gerd – Merz, Annette: *i. m.* 5.

⁸ Schweitzer, Albert: *Von Reimarus zu Wrede*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1906. (A második kiadástól: *Eine Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*.) Angol fordítása: Schweitzer, Al-

„Schweitzer azt bizonyította, hogy a Jézusról készült »liberális képek« olyan személyiségi struktúrát mutattak, amely a szerző szemében azt az erkölcsi ideált jelentették, amelyért leginkább vágyakoztak.”⁹

Gerd Theissen pedig megjegyzi, hogy sokan azt tartják, hogy éppen Albert Schweitzer idézte elő a Jézus-kutatás összeomlását.

A korszak második fontos szerzője William Wrede volt, aki a „messiási titok elméleté”-vel gyarapította a Jézus-kutatást,¹⁰ s aki azt képviselte, hogy még a legrégebbinek tartott evangélium, a Márk evangéliuma is „egy közösségi dogma kifejezője”, s hogy a messiási titok motívumát maga Márk evangélista vezette be nem minden önérdektől mentesen.

A harmadik kiemelkedő kutató Rudolf Bultmann. *A szinoptikus hagyomány története* című munkájában¹¹ azt mondta ki, hogy az evangéliumokban fölfedezhető a kérügma, és ebben a kérügmában „Isten elhívását” látja, amely kívülről jön, és ezzel bizonyítja, hogy az evangéliumok megőrizték ezt az őskeresztény prédikálásformát. Gerd Theissen ehhez a következő megjegyzést fűzi:

„A vallástörténeti kutatás világossá tette, hogy teológiailag Jézus a judaizmushoz tartozik, és a keresztyénség húsvétal kezdődik, és ebből Bultmann azt a következtetést vonta le, hogy Jézus tanításainak nincs jelenősége a keresztyén teológiára nézve.”¹²

Rudolf Bultmann álláspontja az volt, hogy az evangéliumi források alapján semmi esélyünk nincs a történeti Jézus megismerésére. Ő is azt hangsúlyozta, hogy Jézus zsidó volt, nem pedig keresztyén, az evangéliumok pedig keresztyén szempontok alapján nyertek megfogalmazást.

„Bultmann tehát véglegesen szétválasztotta a történeti Jézust és a hozzá kapcsolódó későbbi keresztyén hitet. Innentől kezdve e kérdés megoldása látszott a legfontosabbnak az európai (és nemcsak) Jézus-kutatásban. Egyesek megpróbálták a kérügmát Jézus felől megtölteni, mások teljesen mitológiátlanítani és ezáltal pótolni.”¹³

bert: *The Quest of the Historical Jesus. A Critical Study of its Progress From Reimarus to Wrede*. Trans. W. Montgomery, B. A., B. D. Second English Edition. Adam and Charles Black, London 1911.

⁹ Theissen, Gerd – Merz, Annette: *i. m.* 5.

¹⁰ Wrede, William: *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1901. Angol fordítása: Wrede, William: *The Messianic Secret*, Trans. J. C. G. Grieg. James Clarke & Co. Cambridge 1971.

¹¹ Bultmann, Rudolf: *Die Geschichte der synoptischen Tradition*. FRLANT 29. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1921.

¹² Theissen, Gerd – Merz, Annette: *i. m.* 7.

¹³ Czire Szabolcs: A mai európai Jézus-kutatás. In: *Keresztény Magvető* 105 (1999/1–2), (14–22) 17.

Az „új kérdés”

A negyedik az úgynevezett „új kérdés” korszaka. A megnevezést Ernst Käsemanntól származtatják, akinek egy 1953-as előadásában az volt az „új kérdés”, hogy vajon van-e valami támpontja Jézus mennybemenetelének a „húsvét előtti Jézusnál”? Módszertani alapja ez volt: ha mindent félreteszünk, ami a judaizmusból és a korai kereszténységből származik, az áthagyományozott anyagban azért megmarad egy „kritikus minimum” az „autentikus” Jézus-hagyományból.¹⁴ Alister McGrath úgy véli: Käsemann elfogadta, hogy a szinoptikus evangéliumok elsődlegesen teológiai dokumentumok, és hogy teológiai megállapításaikat gyakran történelmi formában fejezték ki, de ugyanakkor tovább is lépett, és jelentős mértékben módosította ezeket az állításokat.

„Az evangélisták nyilvánvaló teológiai beállítottságuk ellenére hittek abban, hogy történelmi információk birtokában vannak a Názáreti Jézusról, és ezeket a történelmi információkat beépítették a szinoptikus evangéliumokba. Az evangéliumok mind a kérügmát, mind a történelmi elbeszélést tartalmazzák. Erre a felismerésre alapozva, Käsemann rámutatott, hogy szükséges megvizsgálni a Jézus prédikációja és a Jézusról szóló prédikáció közötti folytonosságot. [Mert] a hirdetett Krisztus már jelen van valamilyen értelemben a történelmi Jézusban.”¹⁵

A „harmadik kérdés”

Az ötödik korszakot Gerd Theissen a „harmadik kérdés” korszakaként jelöli. Azt mondja, hogy az „új kérdés” egyoldalúvá válik a bultmanni iskola elhalványulásával. A szándéka pedig ez: alapot találni a keresztyénség számára, mégpedig a judaizmusban vagy a „keresztyén eretnenségekben”, például a gnoszticizmusban. A teológiai tudakozódást fölvaltotta a szociológiai érdeklődés, és a judaizmusban próbáltak „helyet találni” Jézusnak. Így a nem kanonikus források felé fordultak.¹⁶

A „harmadik kérdés” valójában az a korszak, amelyet leginkább kronológiai értelemben használnak, és pedig a 20. századi Jézus-kutatás megjelölésére. Az alábbiakban a 20. századvég Jézus-kutatásainak néhány eredményét vesszük számba, elsősorban azt, amit a liberálisnak mondott kutatók tártak a világ elé.

2. A 20. századvég liberális Jézus-kutatása

A „harmadik kérdés” előtérbe kerüléséről az 1970-es évektől kezdve beszélhetünk. A kifejezést először N. T. Wright használta, s ezen manapság a 20. századvég Jézus-kutatásának korszakát értjük. Marcus J. Borg azt írta erről az időszakról, hogy meghozta a „Jézus-kutatás reneszánsz”-át.¹⁷ A tudományok

¹⁴ Theissen, Gerd – Merz, Annette: *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*, 7.

¹⁵ McGrath, Alister E.: *Bevezetés a keresztyén teológiába*. Osiris Kiadó, Budapest 1995, 294.

¹⁶ Theissen, Gerd – Merz, Annette: *i. m.* 8.

¹⁷ Borg, Marcus J.: A Renaissance in Jesus Studies. In: *Theology Today* 45 (1988), (280–292) 290.

látványos fejlődésével egyre fontosabbá vált az interdiszciplinaritás, és a kutatók új módszerek szerint folytak. A bibliai nyelvek tanulmányozása mellett egyre fontosabbá vált az egyéb keleti nyelvek ismerete, mert ezzel az értelmezés új perspektívákat nyert. A qumráni szövegek és a Nag Hammadi könyvtár anyagának tanulmányozása a jobb megértést segítette elő. Az archeológia, az antropológia és a szociológia további segítséget nyújtott a kutatáshoz, és új módszerek kerültek előtérbe, mint például az irodalomkritika.

Általános vélekedés szerint öt olyan tényezőt kell kiemelni, amelyek közvetlenül hatottak a Jézus-kutatásra, és meghatározták alakulását. Ezek a következők:

1. Jézus működése politikai/pacifista jellegének a vizsgálata;
2. a társadalomtudományok alkalmazása a kutatásban;
3. Jézus zsidó voltának hangsúlyozása a zsidó kutatók egyre aktívabb részvétele révén;
4. a példázatok irodalomtudományi megközelítése és Jézus mozgalmának újraértelmezése a bölcsességirodalom alapján;
5. a Jézus-szeminarium megalakulása és munkássága.¹⁸

A Jézus-szeminarium olyan kutatócsoport, amelyet Robert Funk amerikai biblikus hozott létre 1985-ben. Előzményeként a Westar Institute-ot hozta létre John Dominic Crossannal, és ennek lett első nagyszabású programja a Jézus-szeminarium. Magukhoz hasonló, liberális keresztyén kutatókat gyűjtöttek maguk köré, és azzal a céllal dolgoztak, hogy minél világosabb válaszokat keressenek a történeti Jézussal kapcsolatos kérdésekre. Eredeti célkitűzésük viszont ez volt:

„Minden olyan töredék megvizsgálása, amely kapcsolatban áll Jézus nevével, hogy meghatározhassuk azt, amit valójában mondott.”¹⁹

Később a Jézus-szeminarium kibővítette a maga célkitűzését, és vizsgálni kezdte Jézus cselekedeteit is. Robert Funk a következőket írta a célkitűzés kibővítésének szükségességéről:

„A bibliakutatás korábban az egyházak égisze alá tartozott. Most azonban világi intézményekbe költözött, és meglehetősen távol, bizonyos tekintetben pedig a felekezetekkel szemben működik. A Jézus-szeminarium tagjai nem egyházi kézikönyvként közelítik meg a Bibliát, közelebbről az evangéliumokat, hanem úgy, mint egy kulturális műalkotást. Minket nemcsak az érdekel, hogy mi a Biblia és a benne szereplő úttörők és próféták jelentősége az egyház és annak tevékenysége tekintetében, hanem az, hogy mi volt a jelentőségük az egész társadalomra nézve.”²⁰

¹⁸ Vö. Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*, 89.

¹⁹ Funk, Robert W.: *The Issue of Jesus*. In: *Forum* 1, no. 1 (1985), (7–12) 7.

²⁰ Idézi Czire Szabolcs: *Ha egy kutató őszinte*, 38.

Rendkívüli „húzásuk” az volt, hogy munkájukat nagy médiapropaganda kíséerte, így – a róluk szóló ellentmondásos tudósítások ellenére – fölhívták a figyelmet a történeti Jézus-kutatás fontosságára. Munkamódszerük az volt – Benyik György „frivol módszer”-nek nevezi ezt²¹ –, hogy a történeti Jézussal kapcsolatos vitás kérdésekben szavazással foglaltak állást. 1993-ban megjelentették a nem kis feltűnést keltő könyvüket,²² amelyben négy színnel, pirossal, rózsaszínnel, szürkével és feketével jelölték a „Jézus által biztosan mondott”, a „Jézus által valószínűleg mondott”, a „Jézus által nem mondott, de gondolatiságában hozzá közel álló”, illetve a „Jézus által biztosan nem mondott” részeket. Elképzelhetjük, hogy milyen kemény bírálatok érték őket, de végül is munkásságuknak az a pozitívuma, hogy kutatási eredményeiket ma is sokan használják.

Benyik György a következőképpen összegezi a Jézus-szeminárium munkáját:

„Részben a Jézus-szeminárium által elindított kutatással függ össze az Újszövetség kulturális hátterének új típusú kutatása, melyet „harmadik kérdés” (*Third Quest*) vitának neveznek.”²³

Következtetéseiket pedig így foglalja össze: kutatásuk eredménye az volt, hogy provokatív bölcsességtanítónak tekintették Jézust; leginkább Jézus példázataira fektették a hangsúlyt, mivel ezeket tartották Jézus igazi tanítási formáinak, és bennük az ószövetségi bölcsességirodalom hagyománya ismerhető fel. Szükségesnek látták kimondani, hogy a Biblia szimbolikus világa nem egyezik más tudományok, például az asztrofizika, fizika, geológia által feltárt világgal. A Jézus-szeminárium kutatói a következőket fogadják el történetileg hitelesnek:

„[...] a názáreti Jézus Nagy Heródes uralkodásának idején született, anyja neve Mária, apja talán nem József volt; Jézus Názáretben és nem Betlehemben született; Jézus vándortanító volt, aki szeretett együtt étkezni mindenkivel; gyógyított is anélkül, hogy ősi mágikus formulákat használt volna, feltételezhető, hogy pszichoszomatikus hatásokat tudott elérni. Nem járt a vízen, nem etetett sokaságot kenyérrel és hallal, nem változtatta a vizet borrá, nem támasztotta fel Lázárt a halálból. Jézust Jeruzsálemben tartóztatták le, és a rómaiak feszítették keresztre, nem a zsidók ölték meg. Az ellene indított eljárás oka a nyilvános templomi botrány, nem az Isten Fia vád. Az üres sír csak fikció – Jézus teste nem támadt fel a halálból. A feltámadás hite Pál, Péter és Mária Magdolna látomásos élményére épül.”²⁴

²¹ Ld. Benyik György: Amerikai Biblia (4). In: *Keresztény Szó*, XXIII. évf., 2012/4, (24–26) 24.

²² Funk, Robert W. – Hoover, Roy – Jesus Seminar: *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. Macmillan, New York 1993.

²³ Benyik György: *i. m.* 25.

²⁴ Uo. 26.

Ez az összefoglalás meredeknek hangzik, viszont hűen tükrözi a Jézus-szeminárium alapgondolatait, amelyek természetesen a liberális nézetből nőttek ki, s amelyek elfogadhatatlanok a hagyományos keresztyének számára. De tudomásul kell vennünk, hogy ezek is hozzátartoznak a tudományos kutatás eredményeihez és a Jézus-ábrázolások sokféleségéhez.

Az alábbiakban ezekből a Jézus-ábrázolásokból mutatunk be néhányat.

3. Jézus-ábrázolások

Marcus J. Borg Jézus-portréja

Már említettem, hogy teológiai hallgató koromban nagy érdeklődéssel olvastam Marcus J. Borg: *Meeting Jesus Again for the First Time. The Historical Jesus and the Heart of Contemporary Faith* című könyvét, amelynek bevezetőjében ezt olvashatjuk:

„Mindannyian találkoztunk már Jézussal. A legtöbben először gyermekkorunkban találkoztunk vele. Ez nyilvánvalóan igaz mindannyiunkra, akik egyházban cseperedtünk fel, de ugyanígy igaz mindenkire, aki a nyugati kultúrában nőtt fel. Mindannyiunkban maradt Jézusról valamilyen benyomás, van róla valamilyen képünk, bármennyire halvány vagy sajátos is lenne az. Ez a gyermekkori Jézus-kép sok emberben marad érintetlen felnőttkorban is. Míg némely ember esetében mély meggyőződés társul ehhez a képhez, és ez személyes vallásosságukban nyer kifejeződést, addig másoknál merev doktrínává lesz. Mások számára, legyenek azok egyházon belüliek vagy/és egyházon kívüliek, ez a gyermekkori Jézus-kép problémává válhat, kérdéseket és bizonytalanságot idézhet elő, és ennek nagyon sokszor a gyermekkor vallásosságával szembeni semlegesség vagy elutasítás lesz az eredménye. [...] A könyv azok számára készült, akiknek a gyermekkori Jézus-kép már nem jelent sokat. De az, hogy ők így »ismét találkoznak Jézussal«, olyan lesz, mintha »először találkoznának vele«.”²⁵

A szerző azzal folytatja, hogy a Jézusról alkotott kép minden ember számára jelentőséggel bír. Szerinte erős kapcsolat van a Jézusról alkotott képek és keresztyén élet képei között, illetve aközött, hogy miként gondolkodunk Jézusról, és miként gondolkodunk a keresztyén életről. A bennünk kialakuló ún. „Jézus-portrénk” hatással van a keresztyén életről alkotott felfogásunkra, éspedig kétféle módon: alakítja a keresztyén életet; és hitelessé vagy hiteltelenné teheti a keresztyénséget.²⁶

Marcus J. Borg úgy látja, hogy a Jézusról alkotott legáltalánosabb és „népszerű felfogás” az, hogy Jézus isteni megváltó. Szerinte ez is egy Jézus-portré, amely „válaszok konstellációja” a három, Jézussal kapcsolatos klasszikus kérdésre. Az első kérdés így hangzik: Ki volt ő? Erre ez a „klasszikus” keresztyén

²⁵ Borg, Marcus J.: *Meeting Jesus Again for the First Time*, 1.

²⁶ Uo. 2.

válasz: Isten Fia. A második kérdés így hangzik: Mi volt Jézus feladata? A „hagyományos” válasz ez: Meghalni a világ bűneiért. A harmadik kérdés pedig ez: Mi volt Jézus üzenete? Erre az a válasz, hogy Jézus elsősorban önmagáról szólt, saját istenfiúi identitását, halálának célját és a benne való hívés fontosságát hangsúlyozta. Borg szerint az ezek alapján meglevencedő Jézus-portré egyértelmű: elsősorban annak elhívésében áll, hogy Jézus az volt, akinek mondotta magát, és meghalt a bűneinkért. Az így meglevencedett képet „fideisztikus” Jézus-portrénak nevezhetjük.²⁷

A másik portré úgy jeleníti meg Jézust: „mint aki tanító”. Ez „dogmamentesített” Jézus-kép, és főleg azoké, akik nem tudják, hogy mit kezdjenek a keresztyén hagyomány doktrínáival. De amikor félretesszük ezeket – mondja Borg –, akkor csak az marad, hogy „Jézus a nagy tanító”, akinek erkölcsi tanításait meg lehet érteni. Az ebből fakadó keresztyén élet Jézus-portréja a „jónak lenni” képe, tehát annak imperativusa, hogy úgy éljünk, ahogy ezt Jézus tanította. Ez „moralista keresztyén kép”, amely Borg szerint szintén nem megfelelő, akár csak a „fideisztikus” kép.

„Ezek nemcsak a történeti Jézus szempontjából helytelenek, hanem amiatt is, hogy nem mutatják a keresztyén élet teljességét.”²⁸

Ehelyett azt ajánlja, hogy a keresztyén életet a megváltozás folyamataként kell értelmeznünk, a lényegét pedig a Jézus-portrék sokféleségében kell keresnünk, és két érdekes fogalmat vezet be: „a húsvét előtti Jézus”, amellyel a „halála előtti történeti személyt” jelöli, illetve „a húsvét utáni Jézus”, aki – szerinte – „a keresztyén hagyomány és tapasztalat Jézusa”. Leszögezi, hogy a történeti Jézus-kutatás érdeklődésének középpontjában „a húsvét előtti Jézus” áll.

Marcus J. Borg megosztja velünk a maga személyes tapasztalatait is, hogy tudniillik miként alakult ki vallásossága gyermekkorában, tinédzserkorában, majd pedig teológushallgatói és doktori tanulmányainak éveit alatt, és arról vall, hogy ez az út a bizonyosság, a kételyek, a félelem és büntudat stációin keresztül haladt, hogy eljusson a bizonytalansáig. Nagy ellentmondást érzett Isten léte és a modern világ között. A változás akkor következett be, amikor tanár lett. Hitének megerősödéséhez vallásos megtapasztalásokra is szüksége volt. Íme, személyes hangvételű sorai:

„Harmincas éveimtől kezdtem úgy gondolni, hogy a keresztyén élet azt jelenti: kapcsolatba lépek valamivel, amire a keresztyén hagyomány mutat fel, s amelyről úgy beszélek mint Isten, a feltámadott, élő Krisztus vagy a Lélek. [...] Ehhez viszonyítva az általam javasolt Jézus-portré eltér a »populáris« Jézus-képektől, amelyekkel már mindannyian találkoztunk.”²⁹

²⁷ Borg, Marcus J.: *Meeting Jesus Again for the First Time*, 2.

²⁸ Uo. 2–3.

²⁹ Uo. 15.

Majd meggyőződéssel ezt vallja:

„[Jézus] önértelmezésében nem volt benne az az igény, hogy úgy gondolkodjanak és beszéljenek róla, mint Isten Fiáról, akinek szándéka és célja meghalni a világ bűneiért. Ez az üzenet nem arról szólt, hogy Benne kellene hinni. Ellenkezőleg, ő lélek-ember, szociális próféta és mozgalomalapító volt, aki azzal a Lélekkel, akit ő ismert, változást hozó kapcsolatteremtésre és olyan közösségre hívta követőit, illetve hallgatóit, amelynek társadalmi vízióját az együttérzés alapértéke alakította.”³⁰

Munkájában a Biblia narratív jellegét hangsúlyozta, és próbálta újra felfedezni a Biblia történetjellegét. Szerinte három „makrotörténet” befolyásolta a Biblia alakulását: az első az Egyiptomból való szabadulás, a második a babiloni száműzetésbe való elhurcoltatás és az onnan való szabadulás, a harmadik pedig a templom, a papság és az áldozatok története. Marcus J. Borg úgy látta, hogy ez a három határozta meg Jézus üzenetét, az Újszövetséget és a hozzá tartozó keresztyén teológiát, s így a kutatásnak ezeket kell szem előtt tartania. Azt ajánlja, hogy élni kell a bibliakritika módszerével, illetve hasznosítani kell az interdiszciplináris kutatások eredményeit.³¹

A *The Meaning of Jesus* című könyvében tovább részletezi véleményét: a történeti Jézus-kutatás arról szól, hogy képet alkotunk Jézusról, és lényeges, hogy ezt a képet minél árnyaltabban lehessen megjeleníteni.³²

„Az evangéliumok a történelmi emlékezet és a metaforikus történelem ötvöze-
teit. [...] A metaforikus történelem a metaforikus nyelv és metaforikus történe-
tek használatából ered.”³³

Úgy látja, hogy Jézusról nem lehet biztos, részletekbe menő dolgokat mondani, csak „általános benyomásokat” lehet róla szereztetni, viszont ezekről beszélni kell, és felvázolja a maga sajátos Jézus-portróját, amely szerint Jézus először is *lélek-ember*, aztán *gyógyító*, de *bölcs tanító*, *társadalmi próféta* és *vallási mozgalmat alapító* személyiség.³⁴ Jézust Mózeshez és Illéshez hasonlítja és „misztikus”-nak nevezi. Ezt a minősítést a Jézus megkereszteltetését követő látomásra és a megkísértetésének élményére alapozza. Hihetőnek tekinti Jézus gyógyítói és ördögűzői tevékenységét, és ezekre úgy tekint, mint amelyek Isten országának megnyilatkozásai voltak. Jézust „alternatív bölcsességtanító”-nak nevezi, olyan bölcsnek, aki már ismert a Prédikátor vagy Jób könyvéből is. De hasonlít más vallások tanítóihoz is, például Buddhára vagy Lao-cére. Jézus az Ószövetségből ismert prófétatípus is, aki bírálja a társadalmi és politikai viszonyokat, de

³⁰ Borg, Marcus J.: *Meeting Jesus Again for the First Time*, 19.

³¹ Uo. 121–122.

³² Borg, Marcus J. – Wright, N. T.: *The Meaning of Jesus. Two Visions*. Harper Collins Publishers, New York 1999, 11.

³³ Uo. 60.

³⁴ Uo.

ugyanakkor mély kapcsolatban él Istennel. Jézus azzal hozott újat, hogy Izráel teljes megújulásáért munkálkodott.³⁵

Ezt a Jézus-portrét tovább részletezte a *From Galilean Jew to the Face of God: The Pre-Easter and Post-Easter Jesus* című írásában.³⁶ Ez a *Jesus at 2000* című, Oregonban tartott konferencia kötetében jelent meg. A konferenciának ő volt a fő-szervezője, és így ő mondta el a megnyitóbeszédet is, amelyben kifejtette, hogy megközelítése a vallási pluralizmus és a kulturális relativizmus jegyében történik, és ezt a megközelítést a modern történelemtudat befolyásolja, amely különbséget tesz a „mi történt” és a „mi történt értelmezései” között.³⁷

Lássuk hát a *From Galilean Jew to the Face of God: The Pre-Easter and Post-Easter Jesus* írásában felvázolt Jézus-portrét.

„1. Jézus *lélek-ember* volt. Ez az én kifejezésem egy olyan emberre, aki gyakran és elevenen tapasztalja meg a szentséget, Istent, a Szellemet. Ilyen emberek a vallásos eksztatikusok, akik a tudatosság nem hétköznapi állapotában olyan élményeket szereznek, amelyekből azt következtetik, hogy a szentséget, Istent tapasztalták meg.

2. Jézus *gyógyító* volt. Nagyon erős az a történelmi bizonyíték, hogy Jézus paranormális gyógyításokat végzett. Sőt sokkal több gyógyítási történetet mondanak el róla, mint bárki másról a zsidó hagyományban. Kiváló gyógyító lehetett.

3. Jézus *bölcsesség-tanító* volt. A bölcsesség azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy miként kell élnem? Tágabb értelemben a bölcsességnek két típusa van: hagyományos és nem hagyományos. Jézus a nem hagyományos bölcsesség tanítója volt, amely provokálta a hagyományos bölcsességet, az egész világét. Akárcsak Szókratész, Jézus is kultúrát felforgató bölcsesség-tanító volt, aki szerint nem érdemes úgy élni, hogy életünket időnként ne vizsgálánánk felül. Akárcsak Buddha, Jézus is megvilágosodott ember volt, aki felforgató és alternatív bölcsességet tanított, amely a maga korában is, úgy, mint manapság, járatlan út volt.

4. Jézus *társadalmi próféta*, mint az Ószövetség nagy társadalmi prófétái. Jézusnak van tehát politikai állásfoglalása is. Akárcsak Ámos, Mikeás és Jeremiás, Jézus is megkérdőjelezte kora uralkodó rendszerét, a hierarchikus és elnyomó társadalmi rendet, amelynek éles társadalmi korlátai voltak, s amelyet egy kis városi elit csoport vezetett. Jézus nemcsak megkérdőjelezte ezt a rendszert, hanem ajánlott egy alternatív társadalmi víziót is.

5. Végül Jézus *mozgalom-elindító* volt, és itt olyan mozgalomra gondolok, amely még életében, körülötte jött létre. Sőt: e mozgalom formája és gyakorlata

³⁵ Borg, Marcus J. – Wright, N. T.: *The Meaning of Jesus*, 60.

³⁶ Borg, Marcus J.: *From Galilean Jew to the Face of God: The Pre-Easter and Post-Easter Jesus*. In: Borg Marcus (ed.): *Jesus at 2000*. Westview Press, Boulder, Colo. 1997, 7–20.

³⁷ Uo. 7.

nem volt véletlenszerű. Ez az ő alternatív társadalmi víziójának a tudatos megtestesülése kívánt lenni, s amely befogadó és egyenlőségre törekvő is volt.”³⁸

Marcus J. Borg élete egyik különös eseményének tekinti azt, hogy az NBC amerikai televízió *Today Show* műsorában, amely átlagban ötmillió embert vonz a képernyő elé, egy „hetvenöt másodperces Jézus-összefoglaló”-t volt lehetséges elmondani. A történet azért is érdekes, mert az előzetes megbeszélések ellenére a műsorvezető nem Jézusról, hanem a Bibliáról kérdezte őt. Ő azonban mégis a *The Pre-Easter Jesus* előre betanult szövegét mondta el.

„Jézus parasztember volt, és ez a társadalmi osztályát jelenti. Világosan szólva, ragyogó ember volt. Nyelvhasználata nagyszerű és költői, sok képpel és történettel. Metaforikus elme volt. Nem aszkéta, hanem világot igenlő, életet szerető ember volt. Szociopolitikai szenvedéllyel kérdőjelezte meg kora uralkodó rendszerét, akárcsak Gandhi vagy Martin Luther King. Vallásos eksztatikus volt, vagy ha úgy tetszik, zsidó misztikus, aki megtapasztalható valóságként élte meg Isten közösségét. Mint ilyen, Jézus gyógyító is volt. Úgy tűnik, hogy spirituális aura vette körül, olyan, mint amilyen annak idején Szent Ferenc körül volt érezhető, manapság pedig a dalai láma közelében. De azt szeretném sejtetni Jézusról, hogy történelmi személyként ellentmondásos jelenség volt. Azt is mondhatnánk rá, hogy bolond volt, ahogy a családja is vélekedett, illetve azt, hogy egyszerűen excentrikus volt, vagy hogy veszélyt jelentett. Vagy pedig azt következtethetjük, hogy Isten Lelke lakozott benne.”³⁹

Televíziós beszédét ezzel fejezi be:

„Jézus mélyen zsidó érzelmű ember volt. Nemcsak zsidónak született és zsidóként szocializálódott, hanem egész életében zsidó maradt. Nem akart új vallást alapítani. Ez nem azt jelenti, hogy a keresztyénség tévedés volna, de tulajdonképpen nem az, amit Jézus elképzelt. Ellenkezőleg, ő a judaizmuson belül akart kezdeni valamit.”⁴⁰

Jézus portréja tehát így összegezhető: *Jézus karizmatikus bölcsességpróféta és mozgalomalapító volt.*

A fentiekből is látszik, hogy Marcus J. Borg a 20. századvég ellentmondásos, de nagyon eredeti Jézus-kutatója. Czire Szabolcs így értékelte őt:

„Borg a »harmadik kérdés« előfutáraként, a társadalomtudományok és a zsidó háttér hangsúlyozásával, olyan fontos kérdést emelt a figyelem középpontjába, mint a társadalmi-politikai dimenzió; a történeti Jézust illetően a legliberálisabbak közé tartozik, de elkötelezett hitvalló, gyakorló keresztyén öntudatát a nem

³⁸ Borg, Marcus J.: *From Galilean Jew to the Face of God*, 11.

³⁹ Uo. 10.

⁴⁰ Uo.

liberális körök is mélyen értékelik. A harmadik nagy erénye kiváló kommunikációs képessége, amellyel a Jézus-kutatást a mai kultúra nyelvén tolmácsolja.⁴¹

John Dominic Crossan Jézus-portréja

John Dominic Crossan a történeti Jézus-kutatás legnagyobb szaktekintélyének tekinthető, akit rendkívül ellentmondásos emberként ismernek, de akinek hozzáértését és szakértelmét még bírálói is elismerik. Két év alatt szerzett teológiai doktorátust, aztán főleg archeológiával kezdett foglalkozni, és így lehetősége volt Izrael és a Közel-Kelet valamennyi jelentős ásatásainak színhelyein kutatni. 1985-ben ő is ott volt a Jézus-szeminárium egyik alapítója között, és ettől kezdve a média folyamatos érdeklődésének a középpontjában áll. Vannak, akik műveit a legnagyobbak között emlegetik, de bőven akadnak bírálói is.

A történeti Jézus-kutatás módszeréről már 1973-ban így ír:

„A történeti Jézus-kutatás módszertana öt lépésben összegezhető: 1. Az első lépés az, hogy Márk, Máté és Lukács evangéliumának az összehasonlító olvasása révén világossá válik az a kreatív újraértelmezés, amelyet az utóbbi kettő »megengedett« magának annak ellenére, hogy írott anyag állt előttük. Sőt a legutóbbi kutatás szerint maga Márk is időnként újraértelmezte saját forrásait. Ez a kreativitás figyelmeztet arra, hogy a jézusi hagyomány újraértelmezési rétegekből tevődik össze. 2. Zárójelbe kell tenni minden azonnali értelmezést a történetiségről és eredetiségről, mert nincs erre biztos alap. 3. Ahhoz, hogy megtaláljuk a legősibb, legeredetibb formát, meg kell találni a hagyomány átadásának történetét. 4. Az ősegyház értelmezésével szemben szigorú negativitást kell alkalmazni, hogy elválaszthassuk azt, amit Jézus mondott és tett attól, amit a hagyomány megőrzött. Fontos megnézni az elágazást a történeti Jézus szavai és tettei, valamint az ősegyház kreativitása között. 5. A »különbözőség kritériumát« nemcsak a témára és tartalomra, hanem főleg a stílusra és formára is kell alkalmazni. Mindenekelőtt a Jézusra jellemző kifejezési formákat kell keresni, amelyek használatában az ősegyház »nem volt otthonos.«⁴²

John Dominic Crossan 1991-ben jelentette meg a vallási könyvek eladási listájának élére kerülő könyvét: *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Peasant*.⁴³ Ezt a művét korszakalkotónak is nevezik, mert benne mutatja meg kutatási módszertanát, illetve olyan antropológiai és szociológiai háttéranyagot közöl Jézussal kapcsolatban, amely mind a mai napig referenciaértékű. Jézust ő is a nagymértékben hellenizált Galilea kontextusában, ráadásul egy erőteljes paraszti ellenállási viszonyrendszerben helyezi el, és úgy látja, hogy Jézus tanítása elsősorban „felforgató bölcsesség”, amely a feje tetejére állítja a fennálló politi-

⁴¹ Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*, 330–331.

⁴² Crossan, J. D.: *In Parables. The Challenge of the Historical Jesus*. Harper & Row, New York 1973.

⁴³ Uő: *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Peasant*. Harper Collins, San Francisco 1994.

kai rendet és társadalmi értékrendet.⁴⁴ Könyvéből a következő Jézus-portré rajzolódik ki: Jézus földműves volt, ember volt, és tanításait is általában földművesek hallgatták. Crossan azt sejteti, hogy Jézus nem volt írástudó, a szó szoros értelmében sem, tanításai nagyon gyakorlatiasak voltak. Jézust még az jellemezte, hogy „zsidó parasztcinikus” volt, amelyhez Czire Szabolcs ezt fűzi:

„A »cinikus« szó számtalan ellenérzést kelthet ma is, hiszen hozzákapcsolunk néhány olyan pejoratív értelmet, mint gúnyolódó vagy ironikus. Pedig ez leginkább Jézus tanításának és mozgalmának jellegét hivatott jelölni.”⁴⁵

John Dominic Crossan pedig így ír erről:

„[A cinizmus azt jelenti, hogy Jézus] a hierarchikus társadalmi rendet, szándékos, tudatos és ellenkulturális cselekedettel ássa alá.”⁴⁶

Jézus tehát egy sokkal igazságosabb társadalmi rendért harcolt.

Crossan azt mondja, hogy Jézus *próféta* volt, de nem olyan, mint az Ószövetség prófétái. Nem apokaliptikus jövendöléseket, hanem „bölcseési eszkatológiát” tanított. Ezt a kérdést a példázatokról írt könyvében is kifejti. Főleg Norman Perrin és Robert Funk nyomán írja a történeti Jézus-kutatás kapcsán: az utóbbi időben az a felfogás is elterjedt, hogy amikor Jézus a végről beszélt, nem lineáris időre gondolt. Szerintük különbséget kell tenni profetikus és apokaliptikus eszkatológia között. A profetikus eszkatológiát a világvége foglalkoztatta, az apokaliptikus eszkatológia pedig ennek a világnak a végét hirdette. Az elsőnek nem volt fogalma egy másik világról, például a mennyországról, a második viszont könnyedén tudta felfogni ennek a világnak a végét, hiszen volt elképzelése egy másíkról és ennél jobbról. A kérdés ez: vajon Jézus úgy beszélt-e az ősi profetikus eszkatológiáról, hogy azzal szembeszálljon, és tagadja kortársainak apokaliptikus eszkatológiáját? John Dominic Crossan szerint Jézus tagadta kortársainak apokaliptikus eszkatológiáját. Ezt bizonyítja példázatainak elemzése is. A Lk 17,20–24 (*az Isten országa közöttetek van...*) azt mutatja, hogy Jézus a profetikus eszkatológia szellemében hirdette meg Isten országát, és ez ellene szólt a kortárs zsidó és a korai keresztény apokaliptikus eszkatológiának. Jézus olyasmit jelent ki, amelyet „állandó eszkatológiá”-nak lehet nevezni, azaz Isten állandó jelenlétének.⁴⁷

A kutatók egyetértenek abban, hogy Crossan Jézus-portréjában ez a legfontosabb vonás: Jézus „zsidó parasztcinikus” volt, akinek meghirdette a maga „szociális vízióját” és a megvalósulásához szükséges „közösségi programját”⁴⁸

⁴⁴ Ld. Czire Szabolcs: Isten országa kutatástörténete a történeti Jézus-kutatás kontextusában (II.) Az idő-kérdés visszatérésétől a történelmi plauzibilitásig. In: *Keresztény Magvető* 113. évf. (207/1), (16–38) 23.

⁴⁵ Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*, 391.

⁴⁶ Crossan, J. D.: *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Peasant*, 72.

⁴⁷ Uő: *In Parables. The Challenge of the Historical Jesus*, 24–25.

⁴⁸ Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*, 395.

A víziója, Isten országa és annak megvalósulása, „programja” pedig a gyógyítás és a nyílt asztalközösség gyakorlása volt. Crossan gyakran használja a „mágia” szót a „gyógyítás” helyett, mert a mágiában kifejezésre jut az ellenállásjelleg, hogy tudniillik ez a gyakorlat illegitim a politikai-vallási hatalom gyakorlói szemében, vagyis a hivatalos vallási csatornákon kívül történik.⁴⁹

Crossan vitába száll Marcus J. Borggal, és nem különböztet meg húsvét előtti és húsvét utáni Jézust.

„Egyetlen Jézus van, a testet öltött galileai, aki az isteni igazságosság szerint élt az igazságtalan világban, akit a törvény szerint hivatalosan is kivégeztek az akkori világ hatalmasai. Jelenléte ma is érezhető, és ő azt mutatja a hívők számára, hogy Isten nem az igazságtalanság oldalán áll [...]. Nincs húsvét előtti és húsvét utáni Jézus. Nincs földi és mennyei, fizikai és szellemi testben élő Jézus. Egyetlen Jézus van, a történeti Jézus, akiben a hívők számára testté lett az igazságosság zsidó Istene egy a szerint élő közösségben, akkor és azután is, és mindenkoron.”⁵⁰

Könyve a Jézussal folytatott párbeszédével végződik:

„– Olvastam a könyvedet, Dominic, és egészen jó. Kész vagy tehát a vízióm szerint élni és csatlakozni programomhoz?

– Nem hiszem, hogy lenne hozzá bátorságom, Jézus, de azért elég jól megírtam, nemde? És főleg a módszerem volt jó, ugye?

– Köszönöm, Dominic, hogy nem hamisítottad meg az üzenetemet, hogy illeszkedjen saját képtelenségedhez. Ez már valami.

– Elégéséges-e, Jézus?

– Nem, Dominic, nem elég.”

Az olvasó számára szimpatikus ez az őszinte megnyilvánulás. Arra enged következtetni, hogy John Dominic Crossan nem „abszolút igazság”-ot, hanem kutatásának általa is elismert „töredékes látás”-át tárja fel. Tudja, hogy vannak/lesznek követői, de azt is tudja, hogy vannak/lesznek bírálói, sőt ellenségei is. Tudja, hogy mindaz, amit leír „nem elég”. De őt ez nem zavarja. Professzionizmusa és személyes hite vezérli. Számára talán ennyi elég.

Vermes Géza Jézus-portréja

A történeti Jézus kutatásában fordulópontot jelentett, hogy a 20. század végén a kutatók egyre inkább úgy tekintettek Jézusra mint aki szorosán összetartozik a korabeli zsidó társadalom tagjaival, és hogy munkásságát ebben a kontextusban fejtette ki. Egyre többen kezdték fölfedezni a „zsidó Jézus”-t, akinek tanítását úgy lehet a legjobban megérteni, ha annak a zsidó társadalmon belüli vonatkozásait vesszük figyelembe. E kutatók egyik legnagyobbika a Gyulán

⁴⁹ Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*, 398.

⁵⁰ Crossan, J. D.: *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Peasant*, 45.

született, később nagyváradai katolikus kispap, Vermes Géza. *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa* című könyve meghatározó lett 1973-as megjelenése óta.⁵¹ Több könyve közül egyik legfontosabb a *Jézus változó arcai*.⁵² Ennek alapján ismertetem az általa megrajzolt Jézus-portrét.

„Azt a képet, ami Az apostolok cselekedeteiben található, a korai egyház határozta meg. Az élő Jézusról pedig a szinoptikus evangéliumok legkorábbi rétegei adnak számot. S a kettő nagyban fedi egymást. Egy prófétaszerű szent ember képe rajzolódik ki, aki tettekben és szavakban egyaránt óriás, karizmatikus gyógyító és ördögűző, tanító, és a pillanat feladataira összpontosította figyelmét, inkább gyakorlati és egzisztenciális, mint elvont és filozofikus szellemben.”⁵³

Jézus jellemével kapcsolatban ezt írja:

„[...] nem volt szelíd és nyájas, mint ahogyan a keresztény hívők gyakran elképzelik. Mint láthattuk, tudott eltökélt, türelmetlen és haragos is lenni. Elődeitől, a prófétáktól örökölte erejét, szilárd jellemét és merészségét. Mint Ámosz, amikor Bétel papja előtt állt és Jeremiás, amikor Joakim királynak jövendölt pusztulást, Jézus sem félt szembeszegülni a hatalmasokkal. A gyermekeket szerette, és azt mondta, hogy aki be akar jutni Isten országába, olyan legyen, mint ők. A nőket örömmel fogadta, a betegek és elesettek iránt együttérző volt. Túltett a prófétákon, akik felemelték a gyengéket, a szegényeket és az árvákat. Jézus ennél tovább ment, bátran karolta fel a társadalom kivetettjeit, a tisztátalan utcanőket és a megvetett adószedőket, akikhez szűk látókörű kortársai nem akartak közeledni. [...] Jézus acélos és melegszívű volt egyszerre, s teljes mértékben elkötelezett híve Istennek, akinek tökéletességét és irgalmát akarta utánozni.”⁵⁴

Vermes Géza azt mondja Isten országáról, hogy Jézus ezt tanította: elközelített az Isten országa, ennek látható, igaz jelei vannak.

„[...] ezzel [Jézus] mással össze nem hasonlítható karizmatikus tanítónak mutatkozott, magnetikus vonzása halála után lett olyan erőteljes, amilyen soha nem lehetett életében, azokban az időkben, amikor vándorprédikátorként járta az első század húszas éveinek végén Heródes Antipász Galileáját, valamint Kajafás főpap és Poncius Pilátus júdeai császári helytartó Jeruzsálemének utcáit.”⁵⁵

Majd így folytatja jellemzését:

„Ennek a Jézusnak a mélyen emberi, teljességgel Isten felé forduló, szenvedélyes hittől sugárzó arca és az itt és most impulzusától vezérelt személyisége oly mély nyomot hagyott tanítványaiban, hogy a kereszthalál iszonyú csapása sem

⁵¹ Magyar kiadása: Vermes Géza: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*. Ford. Hajnal Piroska. Osiris Kiadó, Budapest 1995.

⁵² Vö. Vermes Géza: *Jézus változó arcai*. Ford. Sárközi Mátyás. Osiris Kiadó, Budapest 2001.

⁵³ Uo. 266–267.

⁵⁴ Uo. 271–272.

⁵⁵ Uo. 275.

tudta ezt soha eltüntetni. Arra készítette őket, hogy nevében folytassák a gyógyító, ördögűző munkát és Isten országának hirdetését.”⁵⁶

Érdekes és meglehetősen kemény gondolat nála, hogy ez a Jézus-kép később halványulni kezdett.

„Ezt először Pál, valamint János teológiai és misztikus álmodozása fedte fel, majd az egyházközpontú pogánykereszténység dogmatikus spekulációja.”⁵⁷

Ezután már egészen radikális:

Az 1. évszázad végére a kereszténység elvesztette szem elől az igazi Jézust, és üzenete eredeti értelme is elhalványodott. Pál, János és egyházaik felcserélték őt a hit másvilági Krisztusával, s azt a parancsát, hogy személyes igyekezetre van szükség, koncentrálásra, az Istenbe vetett bizalomra, felváltották az örök és isteni Megváltótól kiérdemelt kegyelem elvárásával. A kulturális távlat hirtelen bekövetkezett változása gyorsan árnyékba borította az igazi Jézus arcát. Halála után alig néhány évtizeddel üzenetét kimozdították a sémi (arám, héber) nyelvi közegéből, a galileai/palesztinai földrajzi háttérből, valamint zsidó vallási keretéből. Más szóval, a Jézus-mozgalom emigrált zsidó őshazájából a klasszikus kulturális hátterű, elsősorban görög nyelvű pogány mediterrán világba, s ez fejlődése túl korai szakaszában történt.”⁵⁸

A másik alapvető fordulatot a következőkben látta:

„Jézus, az ellenállhatatlan karizmatikus vonzással bíró vallásos ember átváltozott Krisztus Jézussá, a keresztény vallás természetfölötti objektumává. A távoli Názáretből származó tüzes próféta, aki az Isten országa eljövételének közelségét hirdette, nem sokat jelentett az egyház Alexandriából, Antiókiából, Efészusból, Korintusból vagy Rómából toborzott új tagjai számára. Tekintetüket ők a világ megváltójára vagy még inkább Isten megtestesült Igéjére vetették, aki maga volt az Isten.”⁵⁹

Gondolatainak sorát ezzel zárja:

„A kétezredik év elérkeztével valóban eljött az idő a valódi Jézus keresésére és megértésére. S ki tudja, ez a megértés talán az elmék reorientációjában és a vallási lelkesedés megújulásában fog megmutatkozni. Ehhez a harmadik évezredben a valódi Jézus adhat ösztönzést örököseinek, a zsidókeresztény civilizáció széles határain belül s azon kívül is.”⁶⁰

⁵⁶ Vermes Géza: *Jézus változó arcai*, 275.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Uo. 281.

⁵⁹ Uo. 282.

⁶⁰ Uo. 286.

Ez a véleménye számunkra is rokonszenves. Mindannyian a „valódi Jézus”-t keressük, és őt próbáljuk megérteni. Természetesen tudjuk, hogy ez a megértés is szubjektív, és sokszor felekezeti-függő. Hátha megtörténik a folyamatban az „elmék reorientációja”, vagy még inkább a „vallási lelkesedés megújulása”.⁶¹

Befejezés

Dolgozatom végéhez érve egyre világosabb számomra, hogy a történeti Jézus-kutatás legújabb eredményei mennyire relatívak. Megértem azokat a keresztyén teológusokat, akik vehemensen tiltakoznak Jézus személyének az ilyenszerű bemutatása ellen, és idézőjelbe teszik a Jézus-kutatás állítólagos eredményeit, illetve fanatikusan elítélik a „nem Istentől való” véleményeket. A legtöbb kritika arról beszél, hogy ha nem fogadjuk el a Biblia történelmi vonatkozásait, akkor azzal a gonddal kell szembesülnünk, hogy nem nagyon akad más forrás. Jogosnak tűnik az a kritikai hozzáállás is, amely szerint a történeti Jézus-kutatás nem hozott egységes eredményt, hanem különböző Jézus-portréi még egymásnak is ellentmondanak. Azt a kritikát is el kell fogadnunk, amely szerint (még mindig) túl kevés régészeti lelet áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy Jézusról mint történeti személyről is elfogadhatót tudjunk mondani. És ezt is el kell fogadnunk:

„Amíg a jelenleg ismert újszövetségi kéziratoknál régebbi iratokat nem tud felmutatni a történettudomány, addig Jézus életének és munkájának az ismert evangéliumi leírások a leghitelesebb forrásai.”⁶²

Viszont jólesik olvasni ilyenit is:

„Nem lehet a képet olyan módon leegyszerűsíteni, hogy ellentmondás van a »történeti Jézus« és a »hit Krisztusa« között. A mai teológusok és történészek többsége már régen túlhaladta ezt a képletet, és sokkal árnyaltabban fogalmaz.”⁶³

Ez pedig azt jelenti, hogy van mérsékelt kutatói értékelés is, amely nemcsak fehérben és feketében látja a világot, s talán tényleg túlléptünk már a pozitivistá történelemszemléleten, amely objektív igazságokban gondolkodik. Találónak tekinthetjük az alábbi megfogalmazást:

„Nagyobb kihívás objektív Jézus-kutatást művelni, mint korábban bármikor. [...] A »harmadik kérdés« ismételt megfogalmazott felismerése, hogy tudományosan elfogadható »objektivitás« nem azáltal remélhető, hogy a kutató megpróbálja elméje szubjektív látásmódját kikapcsolni (ami lehetetlen), hanem hogy egyfelől nyilvánossá teszi saját eszmei, akadémiai, személyes stb. pozícióját

⁶¹ Vermes Géza: *Jézus változó arcai*, 61., 286. és 287.

⁶² Brátán János – Brátánné Mikics Veronika: *A „történeti Jézus”. A források, a kutatás története és problémái*, 3. Ld. <http://eklezsia.hu/Apologia/keresztzenyseg/jezuskutatas.html>.

⁶³ Uo.

és célját, másfelől hipotéziseit és eredményeit nyilvános megmérettetésre bocsátja”⁶⁴

Ezért vélekedhetünk úgy, hogy a szubjektivitás is jelenthet eredményt. Így a történeti Jézus-kutatás „legújabb eredményei”-nek lesznek ellenzői és befogadói is, pontosan azért, mert élethelyzetükben tudnak vagy nem tudnak azonosulni a megfogalmazottakkal. Vermes Géza *Jézus változó arcai* könyvének végén az *Egy álom* című részt olvashatjuk, amely arról szól, hogy „az igazi Jézus” visszatér a földre a harmadik évezred beköszöntével, és beszélni kezd a zsidókhoz és keresztényekhez, a templomok és zsinagógák hitehagyottaihoz, más vallások hívóihoz és hitetlenekhez. Így szól:

„Felejtétek el a rólam terjesztett hazugságokat. Közületek való vagyok. [...] Csak az különösen fontos számomra, hogy keressük egy Urunkat, az Istent minden, felebarátaink iránti cselekedetünkben, minden napunk összes szeretetteli tetteiben. [...] Közel vagytok az Isten országához. Most, akárcsak az én időmben, az Atya nagyobb örömmel fogadja a visszatérő tékozló fiút, mint azt, aki mindig (unalmasan) jó gyermeke volt.”⁶⁵

Ennek szellemében reménykedünk, hogy a történeti Jézus-kutatás néhol ingatag, máshol megerősítő talaján tett látogatásunk után, a mindenható Isten visszafogadja tékozló gyermekét.

Felhasznált irodalom

- Benyik György: Amerikai Biblia (4). In: *Keresztény Szó*, XXIII. évf., 2012/4, 24–26.
- Borg, Marcus J.: A Renaissance in Jesus Studies. In: *Theology Today* 45 (1988), 280–292.
- Borg, Marcus J.: *Meeting Jesus Again for the First Time. The Historical Jesus and the Heart of Contemporary Faith*. Harper, San Francisco 1993.
- Borg, Marcus J.: From Galilean Jew to the Face of God: The Pre-Easter and Post-Easter Jesus. In: Borg Marcus (ed.): *Jesus at 2000*. Westview Press, Boulder, Colo. 1997, 7–20.
- Borg, Marcus J. – Wright, N. T.: *The Meaning of Jesus. Two Visions*. HarperCollins Publishers, New York 1999.
- Brátán János – Brátánné Mikics Veronika: *A „történeti Jézus”. A források, a kutatás története és problémái*, 3. Ld. <http://eklezsia.hu/Apologia/keresztenyseg/jezuskutatas.html>.
- Bultmann, Rudolf: *Die Geschichte der synoptischen Tradition*. FRLANT 29. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1921.
- Crossan, J. D.: In Parables. The Challenge of the Historical Jesus. Harper & Row, New York 1973.
- Crossan, J. D.: *The Historical Jesus: The Life of a Mediterranean Peasant*. HarperCollins, San Francisco 1994.
- Czire Szabolcs: A mai európai Jézus-kutatás. In: *Keresztény Magvető* 105 (1999/1–2), 14–22.

⁶⁴ Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*, 458.

⁶⁵ Vermes Géza: *i. m.* 288.

- Czire Szabolcs: *A történeti Jézus. A kutatás múltja és jelene*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár 2009.
- Czire Szabolcs: Isten országa kutatástörténete a történeti Jézus-kutatás kontextusában (II.) Az idő-kérdés visszatérésétől a történelmi plauzibilitásig. In: *Keresztény Magvető* 113. évf. (207/1), 16–38.
- Funk, Robert W.: The Issue of Jesus. In: *Forum* 1, no. 1 (1985), 7–12.
- Funk, Robert W. – Hoover, Roy – Jesus Seminar: *The Five Gospels: The Search for the Authentic Words of Jesus*. Macmillan, New York 1993.
- McGrath, Alister E.: *Bevezetés a keresztény teológiába*. Osiris Kiadó, Budapest 1995, 294.
- Schweitzer, Albert: *The Quest of the Historical Jesus. A Critical Study of its Progress From Reimarus to Wrede*. Trans. W. Montgomery, B. A., B. D. Second English Edition. Adam and Charles Black, London 1911.
- Schweitzer, Albert: *Von Reimarus zu Wrede*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tubingen 1906.
- Theissen, Gerd – Merz, Annette: *The Historical Jesus. A Comprehensive Guide*. Trans. J. Bowden. Fortress Press, Minneapolis 1998.
- Vermes Géza: *A zsidó Jézus. Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*. Ford. Hajnal Piroška. Osiris Kiadó, Budapest 1995.
- Wrede, William: *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien. Zugleich ein Beitrag zum Verständnis des Markusevangeliums*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1901.
- Wrede, William: *The Messianic Secret*, Trans. J. C. G. Grieg. James Clarke & Co. Cambridge 1971.